

Rudolf Turek

Praha

ČESKÁ HRADISKA U KRISTIÁNA

K jubilantovým zásluhám o dějiny antické literatury i o otázky vztahů našich zemí k antice od středověku po novou dobu včetně významných problémů kome-niologických se čestně řadí další nesporný úspěch: jeho rozhodující slovo ve sporu více než půldruhas-toletém a nad jiné důležitém pro pochopení počátků české lite-ratury v latinském rouše, sporu o Kristiána.¹ Hyperkritika Josefa Dobrovského z roku 1803 ovlivnila názory českých historiků na plné století; úspěšné rehabili-tační pokusy, započaté přímo v jubilejním roce Dobrovského knížky, narážely hned od počátku na odpor z německé strany a záhy též na tvrdou obranu Václava Novotného v Českých dějinách z let 1912—1913 i v samostatné stati, jejíž obsah však v podstatě zklamal očekávání.² Podrobný rozbor otázky Rudolfem Urbánkem z let 1947—1948³ vyšel — za předpokladu plného oprávnění názoru Josefa Dobrovského — z duchovní atmosféry 14. věku, hledaje v Kristiánově díle stopy tehdej-šího mesianismu; tím si autor sám uzavřel cestu k problematice 10. století, jež ostatně nikdy nebyla jeho pracovním oborem. Tím méně mohl dojít sluchu pokus Záviše Kalandry,⁴ kde snaha o důkaz většího stáří Kosmovy kroniky příliš zjevně prozrazovala svůj kořen v tendenci, hledat — bizarním způsobem — stopy „čes-kého pohanství“. Daleko vážněji jsou založeny novodobé pokusy Zdeňka Fialy;⁵

¹ Několik poznámek k výkladu legendy Kristiánovy, Naše věda XXII, 1943, 17—24; O Kris-tiána, tamtéž XXVI, 1948—9, 209—239, XXVII, 1950, 158—173, 197—216; La légende du prince-laboureur Přemysl et sa version primitive chez le moine Christian, Charisteria T. Sinko oblata, Warszawa 1951, 151—168; Rytmičké klausule Kristiánovy legendy a otázka jejího datování, LF 75, 1951, 169—190; Crescente fide, Gumpold a Kristián, SPFFBU D 1, 1955, 48—66; Nové zjištěný rukopis legendy Crescente fide a jeho význam pro datování Kristiána, LF 81 (6), 1958, 56—68; Kristián či tzv. Kristián, SPFFBU E 9, 1964, 139—147; The Great-Moravian Tradition in the 10cent. Bohemia and Christian's Legend, Magna Moravia, Praha 1965, 525—566; Kristián či Radim?, Česká literatura XV, 1967, 518—523; Civitas Pragensis a metropolis Pragensis v Kris-tiánově legendě, SPFFBU, F 16, 1972, 7—16; Latinské legendy českého středověku, SPFFBU, E 18—19, 1974.

² O Kristiána, Časopis Národního musea — odd. hist. CIV, 1930, 15—29.

³ Legenda tzv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend ludmílských i václavských a její autor I/1—II/1, Praha 1947, I/2—II/2, Praha 1948.

⁴ České pohanství, Praha 1947.

⁵ O pražském názvosloví v legendě Kristiánově, ČsČH XVIII, 1970, 265—282; O pramenech tak řečeného Dalimila k jeho historii sv. Václava, tamtéž XIX, 1971, 871—900; O Kristiánových znalostech historie 10. století, tamtéž XXI, 1973, 389—398; Über den privaten Hof Boleslav I. in Stará Boleslav in der Christian-Legende, Mediaevalia Bohemica 3/1970, Praha 1971, 3—25; O církevně chronologické terminologii v legendě Kristiánově, Acta Universitatis Carolinae-Philosophica et Historica 3—4/1971 (Studia historica VI—VII), 15—37; Hlavní pramen legendy Kristiánovy, Rozpravy ČSAV — ř. spol. věd 84/1, Praha 1974. Posléze jmenovaný spis stal se mezitím předmětem podrobné kritiky jubilantovy, LF 98—1975 (3), 164—172, plně oprávněné, na kterou zde stačí poukázat.

z posledních čtyř jeden, zaměřený na zdánlivé anachronismy v terminologických a hlavně chronologických údajích Kristiánových, neobstojí ve speciální diskusi v oblasti chronologie a jiný — slibovaný jako úvaha nad Kristiánovými „prastarými termíny a institucemi“ — přináší leckde argumenty velmi sporné. Stav bádání je tedy stále ve varu; váha argumentů je — i když u mnoha autorů patří k jakémusi „bontonu“ pokládat Kristiánovo dílo znovu za falsum nebo aspoň zaujímat ve sporu stanovisko vyhybavé — na straně obránců pravosti této mistrné skladby, Dávné „argumenty“, jako by Kristián zaměňoval sv. Konstantina-Cyrila se sv. Cyrilem alexandrinským, rozpadly se ovšem v niveč. Též „topoi“ či „loci communes“ — k nimž patří u Kristiána beze sporu detail o stolování pohana na zemi, obdobným vyprávění o Ingovi v protimetodějovském traktátu *De conversione Bagoariorum et Carantanorum* — jsou dnes jevy obecně známými v celé středověké literatuře. Domnělé anachronismy v reáliích, např. zmínka o penězích v líčení jednoho z Václavových zázraků, jsou jimi jen pro dobu světovou, ne pro dobu sepsání díla a pro celé období od r. 955. Malá autorova znalost poměrů 9. věku nesmí nás překvapit; vždyť i např. Gumpoldova legenda, o jejíž pravosti není na podkladě stavu rukopisného zachování nejmenších námitek,⁶ klade smrt Vratislava I. a nastolení Václavovo *sub regis serenissimi Ottonis fulgente potentia* místo zmínky o Jindřichu I., ač jde o dobu od sepsání díla daleko méně vzdálenou, než je 9. věk od let 992—994, období pravděpodobného zrodu skladby Kristiánovy. Také otázka data Václavovy smrti, jež od Kristiána zřejmě převzal Kosmas, jinak v datovacích otázkách dob před polovinou 11. věku málo informovaný,⁷ dostala se novými postřehy Františka Václava Mareše⁸ do světla zcela nového; domnělý — vskutku jen domnělý — rozpor s údajným datem Widukindovým⁹ je při zmatenosti jeho poznatků o sv. Václavu věcí podružnou.¹⁰

⁶ Nejstarší rukopis, wolfenbüttelský, byl pořízen pro kněžnu Emmu zemřelou necelé čtvrtstoletí po sepsání díla asi 1005—1006. Šrv. A. Matějček, Rukopisy doby románské s miniaturami české a v Čechách II, Wolfenbüttelský rukopis Gumpoldovy legendy o sv. Václavu, Památky archaeologické XXVI, 1914, 158—164; A. Friedl, Illuminace Gumpoldovy legendy o sv. Václavu ve Wolfenbüttelu, Praha 1926; P. Spunar, Paleografické poznámky k wolfenbüttelskému rukopisu Gumpoldovy legendy, LF 79 (4), 1956, 39—46. Ke Gumpoldově synchronizaci českých a říšských poměrů, při níž podle Z. Fialy vykazoval „přesné a bezvadné“ znalosti věci říšských, viz níže pozn. 10.

⁷ Křest Bofivojův promítl do roku smrti Svatoplukovy r. 894, smrt sv. Václava datuje s Kristiánem do r. 929, u smrti Boleslava I. má — stále ještě nejisté — datum 967 (ani vykonstruované datum 972 není jisté), smrt Oty II. má posunutou o rok (984 místo 983), martyrium sv. Vojtěcha rovněž (996 místo 997), datum smrti Boleslava II. (990) má však zřejmě správné. Správné datuje smrt Oty III. (1002), avšak současně se o dva roky mýlí v událostech českých, klada do téhož roku konec panství Boleslava Chrabrého místo 1004. Smrt Emminu (šrv. pozn. 6) datuje 1006. O Jitčíně únosu 1021 jsou spory (někteří badatelé, např. B. Bretholz, pokládali datum za správné), hned následující údaj o pohanské reakci v Polsku 1022 se rozchází s analý hildesheimskými o 12 let (1034). Smrt Jaromírova (1035) je kladena Kosmou do r. 1038. Teprv od druhé knihy, tj. vlády Břetislavovy, jsou data správnější; všechna data prvé knihy, zde neuvedená, jsou velmi nejistá s jedinou výjimkou: Kosmas má zřejmě poměrně přesné zprávy týkající se slavníkovského prostředí, zvláště správný rok 995, takže je možno přijmout i datum smrti Slavníkovy (981). Naproti tomu velmi chabá jsou data o počátcích pražského biskupství; smrt prvního biskupa Dětmara klade Kosmas dokonce už do r. 969, tedy ještě před zřízení biskupství, 7 let před Willigisovou listinou z 28. dubna 976 s pražským biskupem jako svědkem a 13 let před pravděpodobnou skutečnou smrtí biskupovou 2. ledna 982 — a stejně je s volbou sv. Vojtěcha 19. února téhož roku. Pro data dalších biskupů (smrt Thiddagovu 1017 atd.) je ovšem pramenem jediným, takže kontrola letopočtů není možná.

⁸ F. V. Mareš, Das Todesjahr des hl. Wenzel in der I. kirchenslavischen Wenzelslegende, Wiener Slavistisches Jahrbuch 17, 1972, 192—208.

⁹ V. Novotný, Qui quamdiu vixit, imperatori fidelis et utilis mansit, ČČH XVII, Praha 1911, 275—282; F. Vaček, Úvahy a posudky o literatuře svatováclavské I, Sborník historického kroužku XXVII, 1926, 35—37; F. M. Bartoš, Kniže Václav svatý u Vidukinda, Svatováclavský sborník I,

Tím vším roste váha poznatků Jaroslava Ludvíkovského, u nichž nutno si cenit nejen vynikajících stylistických rozborů a heuristické pile v hledání chronologických opor, ale i — ač to autor sám příliš nezdůrazňuje — pochopení žánrové podstaty díla jako české církevní historie starobylého typu.

Jako malou pozornost k badatelovu jubileu rád bych tu podal soubor Kristiánových reálií, týkajících se význačných českých opevněných sídlišť, jež tu sehrála v 10. století významnou úlohu jako důležitá střediska, spojená svými osudy přímo s tehdejšími knížecími rody a jejich družinami. Je to v první řadě Praha. Již ve své druhé kapitole¹¹ při líčení báječné doby Přemyslovy označuje ji jako *civitatem* (FRB 202, NKČ 134—5, WLL 91—2), později při líčení průběhu jednání mezi Bořivovou a Strojnírovou stranou jako *civitatem metropolim* (FRB 204, NKČ 137, WLL 94). Na konci této kapitoly, kde se o ní mluví vlastně už potřetí, stačí

Praha 1934, 833—841; Z. Fiala, Dva kritické příspěvky ke starým dějinám českým, Sborník historický IX, 1962, 5—65.

¹⁰ Na konci 35. kapitoly své první knihy vypráví Widukind o Jindřichu I.: *Post haec Pragam adiit* (někdejší eberbašský rukopis měl podle Frechtova vydání z r. 1532 *adito*) *cum omni exercitu Boemiorum* (v transkripci eberbašského rukopisu všude *Bohemorum*) *urbem regemque eius in dedicationem accepit; de quo quaedam mirabilia predicantur, quae quia non probamus, silentio tegi iudicamus. Frater tamen erat Bolizlavi* (rukopis montecassinský má *boritlavi*, kodex kdysi steinveltský *borizlavi*, kodex původně altenzelský, pak dráždanský *bolizlavi*, Frechtův přepis eberbašského rukopisu *Bolizlavi*, část převzatá později kronikářem Ekkehardem *bolizlavi*); *qui quamdiu vixit, imperatori fidelis et utilis mansit. Igitur rex Boemias tributarius* (kodex steinveltský má *boemos tributarios*, kodex altenzelsko-dráždanský a část převzatá „saským annalistou“ mají *boemios tributarios*) *faciens, reversus est in Saxoniam*. Pro dataci této kapitoly máme jen rámcovou pomůcku; z předchozích kapitol lze datovat děje líčené kapitolou 32. do roku 924, kapitola hned následující po našem líčení, 36., vypráví události roku 929. Kapitola 3. druhé knihy, zařaditelná v rámci kapitol 1. až 4. do roku 936, začíná své vyprávění slovy: *Interea barbari ad novas res molientes desaeviunt, percussitque Bolizlav* (steinveltský kodex i Frechtův přepis kodexu eberbašského mají vždy *bolizlav*) *fratrem suum, virum christianum et, ut ferunt, Dei cultura religiosissimum, timensque sibi vicinum subregulum, eo quod paruisset imperii Saxonum, indixit ei bellum*. Po líčení incidentu a dalších událostí končí kapitola o dtrnáctiletém boji Boleslavově s Ottou opět oněmi charakteristickými slovy *ex eo regi fidelis servus* (v montecassinském rukopise je toto slovo vyškrabáno, kodex steinveltský spojuje čtyři slova koruptelou *fidelis etulis*) *et utilis permansit* (ve vydání Waitzově ve sbírce Monumenta Germaniae historica V — Scriptorum rerum Germanicarum III, Hannover 1839, jsou tato místa na str. 432—433, 438 a 439; srv. školní vydání P. Hirsche a H. E. Lohmanna, Hannover 1935, 50—51). Jak vidno, neznal Widukind ani Václavova jména; skepse k jeho svatosti je ovšem jen dokladem mnišské ukázněnosti autorovy, avšak vše ostatní je dílem malé informovanosti. Ke komu se vztahují první slova o „věrnosti a užitečnosti“, je předmětem vleklého sporu; spojení jedním dechem zprávy o Václavově vraždě a následujícím boji s nejmenovaným kmenovým knížetem a pak samým Otou I. nemusí při způsobu Widukindova psaní naprosto znamenat chronologickou souvislost. Další zprávy, zmínka 40. kapitoly druhé knihy o rukojmích Boleslavových a líčení 8. kapitoly třetí knihy o smíru pod hradiskem zvaným Nova (totožným s dataci listiny Otovy ze 16. července 950 beheim suburbio niunburg) jsou už zcela konkrétní (ve Waitzově vydání str. 448 a 453); blíží se také víc sepsání díla, vzniklého původně hned po roce 958 a znovu zredigovaného v letech 967—968 a 973. O díle viz zvláště W. Wattenbach — R. Holtzmann, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter, Deutsche Kaiserzeit I/1, Berlin 1942, 25—34, a literární dodatky F. J. Schmaleho tamtéž, Die Zeit der Sachsen und Salier III, Weimar 1971, 11*—14*; P. Hirsch — H. E. Lohmann, úvod k edici v MGH — Scriptorum rerum Germanicarum ad usum scholarum, Hannover 1935; H. Beumann, Widukind von Korvei, Weimar 1950. Widukinda nelze pokládat (se Z. Fialou, ČsČH XXI, 395 a 397) za „zasvěceného a oficiálního“ kronikáře saské dynastie, stejně jako nelze přijmout antithesu o tom (tamtéž 389—390), že na rozdíl od české historie měl legendista Gumpold „přesné a bezvadné“ údaje o chronologii událostí německých (vždyť zde sám synchronizuje!), ani jiné Fialovy názory.

¹¹ Dělení kapitol je pozdější. V dalším cituji pod zkratkami FRB, NKČ a WLL edice: Fontes rerum Bohemicarum — Prameny dějin českých I, Praha 1873, 199—227; Nejstarší kronika česká, Praha 1903, 131—167; Die Wenzels- und Ludmila-Legenden und die Echtheit Christians, Prag 1906, 88—125. V edici, posléze uvedené, je na str. 77—87 též rozbor příslušných rukopisů. K bōdeckému zlomku srv. V. Chaloupecký, Svatováclavský sborník II/2, Praha 1939, 521 až 537.

mu lokál *in ipsa civitate Pragensi* (FRB 204, NKČ 138, WLL 94), avšak v další kapitole při příležitosti zvláště slavnostní, při nastolení Václavově, dává svého hrdinu přivést *metropolitanam in urbem Pragam* (FRB 206, NKČ 140, WLL 96; v děčínském rukopise jméno *Pragam* chybí). Podle vyprávění téže kapitoly odchází sv. Lidmila ve snaze zamezit dalším rozporům *a civitate metropolitana* (FRB 206, NKČ 141, WLL 97), aby se při své translaci, líčené v kapitole páté, znovu vrátila; zde čteme opět *metropolim usque ad urbem* (FRB 212, NKČ 148, WLL 105), později prostě *urbi* (FRB 212, NKČ 148, WLL 106). Vrazi Václavovi k uchopení moci a povraždění jeho přívrženců rychle podle osmé kapitoly *civitatem Pragensem adeunt* (FRB 219, NKČ 158, WLL 115). V souvislosti s jeho hrobem ve svatovítském chrámu slyšíme tam znovu *in metropoli Pragensi* (FRB 220, NKČ 159, WLL 116; kapitulní rukopis má chybu *Pragensis*), v kapitole desáté se ve dvou pádech vrací starý termín *in civitate Pragensi — in civitate Pragensis* (FRB 225, NKČ 165, WLL 123). Z cizích míst sdílí s Prahou titul *civitatis* Řezno; Ratispone (kapitulní rukopis má *Radasbone* a na okraji *Ratysponam*, universitní rukopis 12 B 2 má původní chybné *Ratispome* opraveno na Ratispone, na okraji pak *Ratisponam*) jde podle páté kapitoly české poselstvo navštívit *pontificem eiusdem civitatis* (FRB 212, NKČ 149, WLL 106) a v další kapitole se znovu opakuje poselstvo jdoucí *Ratisponensem ad pontificem* (FRB 215, NKČ 153, WLL 110). Řím nepotřebuje bližšího označení; stačí monumentální *limina beatorum apostolorum Petri et Pauli Rome* v šesté kapitole (FRB 216, NKČ 154, WLL 110).

V názvu hradiska budečského postihujeme rozpor rukopisného podání; zatímco ve třetí kapitole má většina kodexů při líčení posláni mladého Václava za účelem výuky *in civitate, que Budec* (kapitulní rukopis má *Budess*, universitní 12 B 2 *Budet*, v prepise bōddeckého rukopisu je *Budz*) *vocabatur* (bōddecký zlomek měl variantu *nuncupabatur*), má děčínský rukopis *in castellum, quod Budecz vocitatur* (FRB 205, NKČ 140, WLL 96). Jsou zde hned dvě zajímavosti. Zatímco u Prahy jsou pojmy jako *civitas, urbs i metropolis* uváděny bezprostředně a autor zřejmě předpokládal obecnou známost pojmu Prahy, pokládal zde za nutné uvádět ono vysvětlující „jež se jmenuje Budeč“; zřejmě nešlo o věc běžnou čtenáři, jemuž znalost Prahy byla samozřejmá. Druhou zvláštností je změna jména místa v děčínském rukopise *Budecz*; tímto přiblížením se k fonetické formě chtěl písař zřejmě zabránit čtení „Budek“. Jméno působilo potíže i písaři kapitulního rukopisu, členu skriptoria Jana IV. z Dražic, jinak — jak svědčí např. transkripce v Kosmově reprodukci listiny Jindřicha IV. z 29. dubna 1086 — velmi svědomitému. Otázku, je-li *Budz* bōddeckého zlomku vskutku nejstarší formou, není si třeba dnes klást; rukopis pocházel z doby po roce 1454 a přes možný český původ písaře měl řadu chyb. Jiný nápadný jev, *castellum, que* (WLL 96), je jen přehlédnutím při edici; děčínský rukopis, dnes sig. 19 B 1 v pražské Universitní knihovně, má zde zkratku, kterou bylo možno takto nebo jako *qui* číst v písmu visigotském, langobardském a jiných družích písma 8.—10. věku, ve 14. století však znamenala *quod*,¹² takže to je důsledná oprava, bez domnělé gramatické chyby. Že jde vskutku o Budeč u Zákolan, potvrzuje zmínka o Spytihněvově svatopetrském chrámu; je tu uveden jen sv. Petr a to svědčí pro sepsání díla před změnou titulu kostela i jiných svatopetrských chrámů ve 12. věku. Zná-li Kristián — ve shodě s *Crescente fide* a s Gumpoldem — Budeč jako místo latinské výuky Václavovy, neklade sem na rozdíl od svatováclavské proložní legendy Drahomířino vyhnanství; v páté kapitole říká jen *matrem regno cum dedecore maximo pepulit* (FRB 211, NKČ 146, WLL 104,

¹² Srv. A. Cappelli, *Dizionario di abbreviature latine ed italiane*, Milano 1912 (reedice 1949), 301 a n.; naše zkratka je tu na str. 302, prvá ve druhém sloupci.

v děčínském rukopise poslední slovo chybí) a ani sedmá kapitola nemá při jejím návratu (FRB 219, NKČ 158, WLL 115) místních údajů. Zdůvodnění Drahomířiny viny v páté kapitole má zajímavou rukopisnou variantu; ve frázi *ob effusionem sanguinis innocentis beate Ludmille* je v kapitulním rukopise *innocentem*. Souvisí to snad nějak s textem prvé staroslověnské svatováclavské legendy¹³ o Drahomířině exilu „bez viny“?

Vraťme se však znovu k terminologii našich hradisek, a to nejprve k pojmu *civitas*. Že hradisek hodných tohoto označení bylo i podle Kristiánových znalostí — stejně jako podle autora legendy *Crescente fide* i podle Gumpolda¹⁴ — v této zemi víc, prozrazují slova *de civitate in civitatem* v líčení jeho šesté kapitoly, jak světec bosýma nohama obcházel i v zimě chrámy na hradiskách, zanecháváje krvavé stopy (FRB 214, NKČ 152, WLL 108). Také místo uvěznění člověka, jenž zázračně *vidit se stare extra civitatem* (NKČ 164, WLL 123, Emlerovo vydání ve FRB 225 má *extra carcerem*), mohlo býti kdekoli. Soudobé mince označují tímto pojmem Prahu i Vyšehrad a slavníkovský Malín, zatímco hlavní slavníkovské centrum Libice jako LIV + BAZ i slezská Vratislav jako VRATSAO zůstávají bez označení; o málo později nese titul CIVITAS i mincovna kněžny Emmy, MELNIC — opět ve shodě s Kristiánem. Ten mluví při příležitosti Bořivojova sňatku v kapitole třetí, že sv. Ludmila byla dcerou *comitis ex provincia Sclavorum* (kapitulní rukopis má *Bohemie*), *que Psow* (děčínský rukopis *Psow*, universitní 8 A 8 *Psona*, v universitním rukopise 12 B 2 bylo původní pravděpodobně *Psou* opraveno na *Pson*, opis bōddeckého zlomku má *Spou* opraveno na *Speu*) *antiquitus nuncupabatur, nunc a modernis ex civitate noviter constructa Mielnic* (universitní rukopisy mají 12 B 2 *Myelnik*, 8 A 28 *Myelnyk*, opis bōddeckého zlomku *Milnick*) *vocitatur*; děčínský rukopis má zdánlivě protikladnou, ve skutečnosti však upřesňující variantu *nunc a modernis in illo loco civitas constructa Melnyk vocitatur* (FRB 204, NKČ 138, WLL 94—5). Genitiv *comitis* zní pro nás neobvykle — po tom, co víme o sjednocovacím českém procesu, bychom očekávali *ducis* — a jen svědectví legendy *Fuit in provincia Boemorum*, kde *comes* je vedle Slavibora i Bořivoj a území obou jsou označena terminem *provincia*, nám ukazuje, že záhy docházelo k proměně terminologie v důsledku sjednocování Čech.

Poněkud jiná je situace tam, kde Kristián stál časově blíže stavu, kdy aspoň v některých oblastech trvala situace někdejšího nesjednocení. Svědčí o tom závažně kapitola dfla, o níž přes některé starší pochybnosti prokazuje J. Ludvíkovský přesvědčivě, že je ostatnímu vyprávění tak blízká, že třeba pomýšlet na

¹³ Bizarním způsobem vykládá o tom V. Davídek, Co bylo před Prahou, Praha 1971, 71—75, interpretuje slova prvé — podle jeho mínění druhé — staroslověnské legendy svatováclavské (J. Kolář ve FRB I, 129; N. J. Serebrjanskij ve sborníku J. Vajs, Sborník staroslověnských literárních památek o sv. Václavu a sv. Lidmle, Praha 1929, 16 a 23; J. Vajs tamtéž 38) jako koruptelní jména „Buděč“. Jinde (203) prohlašuje zkratku ve svatováclavské proložní legendě — kterou považuje v rozporu se vším dosavadním bádáním za nejstarší — za „opravu“ a předpokládá původní formu „Buč“, blíže se tak omylu WLL 96, pozn. o. Jsou to jen drobnosti v serii Davídkových výmyslů; též filiace redakce prvé staroslověnské legendy je tu zcela hypoteticky obrácena na ruby.

¹⁴ Srv. bavorskou redakci legendy *Crescente fide* v Emlerově vydání ve FRB I, 184, českou v edici V. Chaloupeckého ve Svatováclavském sborníku II/2, 496, Gumpolda ve FRB I, 152. Tato místa ukazují na nesprávnost názoru, k němuž přivedla V. Davídka starší myšlenka Z. Kalisty, totiž že nejstarší legendy „jasně zachovávaly rozlišení Budče a Prahy shodně jako *civitas*, kdežto ostatní hrádky byly zvány pouze *opidy*“ (V. Davídek na uv. m. 97). Nutno zdůraznit, že v našich legendách se název *oppidum* vůbec nevyskytuje (Kosmas ho ovšem užívá). Terminologii hradisek (*civitas, urbs, castrum, castellum, oppidum* atd.) probral po W. Friedrichovi, *Historische Geographie Böhmens bis zum Beginn der deutschen Kolonisation*, Wien 1912, zvláště pečlivě K. Vogt, *Die Burg in Böhmen bis zum Ende des 12. Jahrhunderts*, Reichenberg-Leipzig 1938; ukázal kolísavost těchto pojmů, zejména u Kosmy.

téhož autora. *Nam urbs quedam, Kurzim* (v děčínském rukopise *Curym*) *vocata, populosa dum erat, extolitur atque cum* (v kapitulním rukopise *cum chybí*) *principe, qui inerat* (v děčínském rukopise *inerat* opraveno na *in ea erat*), *huic sancto resistere moliebatur* (FRB 227, NKČ 167, WLL 125) — to je věta velmi výmluvná a našim poznatkům, doloženým i výsledky archeologického rozboru obou kouřimských hradisek, zcela blízká. V pokračování téže desáté kapitoly jsou obě knížata, pražské i kouřimské, označena jako *duces*; oba termíny, vyznačující hodnost vpravdě knížecí, jsou zde tedy zastoupeny a tím dostává se zdůvodnění též onomu pojmu *urbs*, užívanému — jak jsme viděli — Kristiánem někdy i pro Prahu. Používá ho však i pro jiné založení pražského knížecího rodu, Starou Boleslav. Zde je nápadná opatrná citace fakta, že byla sídelním hradiskem Boleslavovým: *Boleslavus igitur domum propriam seu curtim habens in urbe, cognomine vocitata suo* (FRB 216, NKČ 154, WLL 111; kapitulní rukopis má *cognomine vocitatum suo* spolu s oběma universitními rukopisy celého díla, kdežto text ve výňatku, legendě *Temporibus Henrici regis* v universitním kodexu 10 B 12, má *suo nomine vocata*). Dům nebo dvorec tu Boleslav jistě měl; patřil k němu však i kostel sv. Kosmy a Damiána, o němž Kristián dále píše, a tvořil patrně ústřední část vnitřního hradiska;¹⁵ není tu vyloučen — ve velmi exponované končině blízko hranic Kouřimska a potomního Libicka — ani jakýsi úděl, na nějž pomýšlel již Václav Chaloupecký.¹⁶

Odlisným pojmem je *castellum*, v němž již sám deminutivní tvar vyvolává představu čehosi menšího; výchozí termín *castrum* poznáváme až v listinách počínaje litoměřickou z doby kolem r. 1057, v kronice Kosmově a v pozdních legendárních dílech, jako je latinská legenda ivanská.¹⁷ Ponejprv užívá Kristián onoho deminutiva ve druhé kapitole pro Levý Hradec, opět s průvodními slovy, jež ukazují na malou obecnou známost hradiska: *in castello, cui vocabulum inerat* (děčínský rukopis má *cui nomen erat*) *Gradic* (oba universitní kodexy měly původně *Gradie*, v 12 B 2 to bylo opraveno na *Gradic*; opis böddeckého zlomku má *Gradicz*, děčínský rukopis a břevnovský zlomek 16. věku *Hradecz*) usadila Bořivojova družina kněze Kaicha (*Caich*, v rukopise kapitulním, děčínském a kopii böddeckého *Caich*) a založila kostel sv. Klimenta (FRB 203, NKČ 136, WLL 93). Druhým místem obdobné kategorie je pro Kristiána Tetín; hned při první příležitosti — za Lidmilina odchodu *a civitate metropolitana* — uvádí Tetín jako *castellum quoddam... cui vocabulum inest Tetin* (FRB 206, NKČ 141, WLL 97; universitní rukopis 8 A 28 má *Tetyn*, děčínský *Thetin*, v kapitulním rukopise místo *cui...Tetin* je

¹⁵ Srv. FRB I, 216—222; NKČ 154—161; WLL 111—118. Výzkum ve Staré Boleslavi byl dosud nedostatečný; povaha chrámu nebyla podnes objasněna, ze sídliště je prozkoumána nepatrná část. Srv. K. Buchtela, *Die alte Herzogenburg in Altbunzlau, Mitteilungen der k. k. Zentral-Kommission für Denkmalfpflege*, III. Folge Bd. XIV/3, Wien 1915, 49—56; české znění otiskl z Buchtelových poznámek již J. V. Prášek, *Brandejs nad Labem, město, panství i okres, Brandýs n. L.* 1913, 310—317. Viz též K. Guth, *Praha, Budeč a Boleslav, Svatováclavský sborník I, Praha 1934*, 686—818. Dvorec (srv. pozn. 5), běžná miniaturní fale, mohl zde v uzavření hradiska být — obdobně jako knížecí sídlo na hradě pražském! Oddělený dvorec knížecí byl např. i na hradisku staroplzeňském; srv. R. Turek, *Význam Starého Plzně v časném středověku, Minulostí Západočeského kraje XII*, 1975, 153—171, str. 157.

¹⁶ V. Chaloupecký, *Kníže svatý Václav, ŮCH XLVII*, 1946, 4—54; o údělu viz str. 46.

¹⁷ G. Friedrich, *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I*, Praha 1904—1907, 59, 76—77, 130, 142, 162, 216, 220—221, 255, 261, 295 a další; Kosmas v J. Emlerově vydání ve FRB II, Praha 1874, 8, 41, 52, 90, 118—119, 176, 181 a jiné, v B. Bretholizově vydání *Monumenta Germaniae historica, Scriptorum rerum Germanicarum, Nova series II*, Berlin 1923, 10, 50, 64, 106, 141—143, 212, 220 aj.; ivanská legenda ve FRB I, 114. Výzkum na Tetíně byl doposud nepatrného rozsahu. Srv. J. Axamit—J. Petrbock, *Tetín, Praha 1924*; J. Kudrnáč, *Výzkum slovanského hraděště Tetína, Archeologické rozhledy III*, 1951, 321—324.

quod Thetin inest) a mezitím zdůrazňuje polohu *haud longe* (v děčínském rukopise *non longe a Praga*, v bőddeckém zlomku *haud longe positum*, v kapitulním rukopise určení polohy chybí). Tedy je tu opět — na rozdíl od užití terminu *castrum* u Kosmy i v latinské ivanské legendě, jež se svým okatým zdůrazňováním přijímání pod jednou sama zařazuje do 15. věku — náznak, že koncem 10. století již šlo o sídlo málo významné a méně známé. Označení *in eodem castello* vyskytuje se hned v další kapitole, zároveň s dvojím plurálním lokálem *Tetinis* (FRB 207 a 209, NKČ 142 a 145, WLL 99 a 102, v prvním případě s rukopisnými variantami: bőddeckou *Thetinis*, kapitulní *Thethinis* a děčínskou *in Thetin*), v páté kapitole se pak opakuje *castellum Tetin* (FRB 211, NKČ 147, WLL 105; v děčínském rukopise je varianta *Tetyn*, v kapitulním rukopise a ve zlomku Recordatus universitního rukopisu 6 E 13 *Thetin*). Protože v obou případech jde o významná a dosti rozlehlá hradiska staršího založení, je zřejmo, že termín nehodnotí jejich funkci původní, nýbrž odráží stav doby Kristiánovy, kdy jejich historický význam již pomínil; analogii máme u Kosmy, jenž pro dobu největšího významu levohradeckého hradiska líčí, jako by tu Čechové byli před útokem Lučanů *parvo clausi in oppido*, a tutéž nevýznamnou úlohu připisuje mu při biskupské volbě sv. Vojtěcha *Levigradec in oppido*.¹⁸

Na rozdíl od rozmanitosti termínů Kosmových, jež i v případě jednoho a téhož hradiska někdy velmi kolísají — u Libice dokonce mezi pojmy *metropolis* až *villa* — a nevedou k jednotnému obrazu, skýtají názvy Kristiánovy jisté logické rozrůznění, kde na jedné straně stojí *civitas* a *urbs*, v případě Prahy ještě *metropolis*, na druhé *castellum*; jen v případě Budče je nejasnost, daná rozdílem rukopisného podání. To zaslouží pozornosti a vyzývá k dalším rozborům děčínského rukopisu, písařského díla rozhraní 14. a 15. věku; zde není pro ně místa a necítím se k nim ani povolán, nicméně upozorňuji na to, že rukopis má mnohdy čtení významu vskutku zásadního, jež lze jen někde přičíst na vrub logické opravy nebo jazykového zlepšení. Správnější znění mladší redakce není ničím neobvyklým; stačí vzpomenout obou rukopisů sázavského opisovače Kosmovy kroniky a jejího pokračovatele do roku 1062, dražďanského z přelomu 12. a 13. věku i vídeňského z pokročilého 13. století — ba dokonce svědomitého kapitulního rukopisu doby Jana IV. z Dražic v prvé půli 14. věku. Tyto tři kosmovské rukopisy tvoří dvě samostatné skupiny, jež beze sporu tradují lepší text kroniky, než nejstarší budyšínský, dnes musejní kodex sklonku 12. století. Měli jsme ostatně možnost sledovat varianty oné části kapitulního rukopisu, kde je opsáno dílo Kristiánovo. Nesmíme konečně zapomenat, že dosavadní třídění rukopisných skupin, při němž měl prvé redakci odpovídat zlomek bőddecký (ve svém původním textu neznámý!), druhé společně text děčínský i kapitulní a třetí oba universitní kodexy s plným zněním díla, je založeno v případě neověřitelného textu bőddeckého na pouhém předpokladu jeho správného opsání; „druhá“ redakce stává se tak směrodatnou — a již na předchozích citátech lze sledovat oprávnění takového postupu. Otázka kristiánovských rukopisů zůstává ovšem nadále složitou; máme i v případě Mělníka v děčínském rukopise znění logičtější. Jedno je však jednoznačné: obrat *de civitate in civitatem*

¹⁸ Kosmas v Emlerově vydání ve FRB II, 19 a 39, v Bretholzově v MGH—SSRG, NS II, 23 a 47; mezitím je ovšem i druhý termín, *in castro supradicto*, J. Emler 21, B. Bretholz 26. Rozsáhlý levohradecký výzkum je zatím uveřejněn jen stručně a spíše populární formou. Srv. I. Borkovský, Přemyslovská hradíště jako pramen historického poznání, Památky archeologické XLVII, 1956, 348—361; týž, Výzkum Levého Hradce v roce 1948, Archeologické rozhledy I, 1949, 105—109; týž, Předkřesťanské pohřebiště v Žalově, tamtéž VI, 1954, 62—63; týž, Ukončení výzkumu na Levém Hradci v r. 1954, tamtéž VII, 1955, 653—659; týž, Levý Hradec, nejstarší sídlo Přemyslovců, Praha 1965; týž, Přínos archeologie k poznání dějin Levého Hradce, Časopis Společnosti přátel starožitností LXII, 1954, 129—138.

stejně jako totožná fráze v legendě *Crescente fide a horrentia inter civitates itinera* u Gumpolda znamenají, že v 10. věku bylo v Čechách více hradisek hodných názvu *civitas* a soudobí autoři na místě, v blízkou i v dále si toho byli vědomi.

Z kontextu všech tří děl vyplývá, že tyto *civitates* měly své chrámy; z hradisek v přímé knížecí správě stály na Praze už tři a Kristián je všechny výslovně uvádí, kdežto ze dvou budečských kostelů zná jen svatopetrský a na Levém Hradci ví o svatoklimentském chrámu — zatím jediném i podle archeologických poznatků. Objektů profánních všimá si zde málo; ví o domě kněze Pavla, jehož popis — odpovídající i stručnější formulaci v *Crescente fide* — převzal od Gumpolda, zprávu *Crescente fide* o patrovém paláci Václavově pak rozšiřuje zmínkou o zadní brance, kterou po něm opakuje i česká redakce této legendy. V Boleslavově úředlně Staré Boleslavi uvádí, jak jsme již viděli, kromě kostela sv. Kosmy a Damiána „dům nebo dvorec“ Boleslavův; in vдовském sídle Tetíně mluví o domě Lidmilině a jeho potomní přestavbě *in modum basilice* (FRB 209, NKČ 145, WLL 102); lilienfeldský zlomek 13. věku, jenž je v podstatě opisem zlomku v heiligenkreuzském pasionále let 1181—1200, má místo *modum* chybu *domum*). O mimopřemyslovském kouřimském hradisku prozrazuje aspoň, že bylo — a tudíž v jeho době už není — lidnaté; právě toto místo 10. kapitoly je důležité pro problematiku, sledovanou též naším jubilentem.

Jádrem problému je věc zcela podružná, nápad Oldřicha Králíka o domnělém společném autorství díla Kristiánova a pozdní svatovojtěšské veršované legendy *Quatuor immensi* i několika dalších drobnějších děl; v pozadí je další hypotetický výmysl Králíkův, že autorem toho všeho je Vojtěchův bratr, potomní hnězdenský arcibiskup Radim. Tento bizarní názor, jemuž se napomáhá i přehazováním spojky v bezpečném textu, tak aby to odpovídalo Králíkově představě, nebo zneužíváním starších pochybností o přímém Kristiánově autorství 10. kapitoly bylo by dobře možno ignorovat, kdyby nebyl zdůrazněn celou záplavou Králíkových spisů i článků a tím nepronikal hlouběji i šíře do povědomí veřejnosti. Jedna premisa je prastará, vynořující se — ač vyvrácena — od dob pruských badatelů A. Kolberga a F. Hiplera znovu s houževnatostí, lepší věci hodnou; je to domněnka o větším stáří veršované legendy oproti ostatním svatovojtěšským legendám včetně starobylých děl Canapariova a Brunonova, kterou zastává v nové době ještě před O. Králíkem západoněmecká historička Mathilde Uhlirz. Vynikající rozbor veršů z pera Jana Vilikovského z r. 1929 ani nové kritické hlasy Jadwigy Karwasińskiej, Reinharda Wenskuse a jiných nedokázaly pohnout vírou obou; metodické závady, zdůrazněné na domácí půdě již dříve Zdeňkem Fialou a Dušanem Třeštíkem, poslední dobou pak vedle jubilanta zvláště Miroslavem Švábem, bují dál. I tu připadlo závažné slovo Jaroslavu Ludvíkovskému, jenž již v r. 1967 upozornil na rozdílný přístup Kristiánův a autora veršované legendy k antickému odkazu; zatímco legenda je plna antických reminiscencí, u Kristiána jich není. Posléze vystoupil O. Králík dokonce s tvrzením, že v otázce dějiště slavníkovského dramatu z konce září 995 — jež ovšem podle starého vyvráceného názoru Josefa Losertha datuje v rozporu se shodou Kosmova údaje s analistickým datováním současné výpravy Oty III. proti Bodrcům 995 na podkladě jakýchsi „psychologických“ úvah, nechápajících mentalitu raně středověkého askety a misijsně-pastoračního horlivce rázu Vojtěchova, do doby o rok pozdější — nutno prý dát přednost právě oné veršované legendě a tudíž místo na Libici položit toto dějiště na Kouřim. Domněnka odporuje předně všemu, co zjistila — v tomto případě osvědčenými metodami, O. Králíkem ovšem ostantativně opovrhovanými a podceňovanými — archeologie. Podrobný výzkum obou kouřimských hradisek zjistil, že charakteristická zlická „bloková“ Stará Kouřim zanikla požárem v po-

lovině 10. věku a už nebyla obnovena; mladší kouřimské hradisko v poloze „U sv. Jiří“ pak vznikalo — v ostrožné poloze, typické pro hradiska přemyslovské oblasti a severozápadních Čech — na místě neveliké, dávno zaniklé osady staroslovanské znenáhla teprv od rozhraní 10. a 11. století a sehrálo svou hlavní historickou roli až za Děpolticů. Naproti tomu prožívá libické hradisko asi od doby kolem r. 955 — kdy máme datování likvidaci starších objektů před monumentální přestavbou dokonce již dvěma mincemi — až na sklonek 10. věku svou vrcholnou periodu; vzniká tu kostel zřetelného otonského půdorysu, jehož sloh koresponduje s možností zasvěcení v letech 961—962, vyplynuvší z Brunonovy zprávy o návštěvě misijního arcibiskupa Adalberta na Slavníkově dvoře i vlastního Adalbertova pokračování kroniky Reginona Prümského k oněm letům, zánik tohoto kostela pak spadá před třetí fází výstavby hradiska, datovatelnou podle archeologického materiálu, jenž odpovídá soudobým typům polským, na počátek 11. věku. Archeologické prameny by tudíž samy stačily vyvrátit domněnky Králíkovy: padá tu však na váhu i Kristián svými slovy o Kouřimi doby Václavovy na rozdíl od kouřimského prostředí doby své. Kouřim druhé půle 10. věku naprosto nemohla být centrem obrovského areálu východních a jižních Čech; tím mohla být v této oblasti jen Libice, kde máme velkolepé stavby z té doby. A v důsledku toho nemohla být ani jevištěm tragédie Slavníkovců, zahynuvši téměř o půlstoletí dříve; naopak vykazuje Libice koncem 10. století jasné stopy požáru, po němž už nebyla obnovena nejvýznamnější tamní budova, chrám z rozhraní padesátých až šedesátých let 10. věku. O bezvýznamnosti Kouřimě na sklonku 10. věku svědčí tudíž nejen archeologie, ale i Kristián. Svědectví o sobě, a to zcela jiného druhu, podává i legenda *Quatuor immensi*. Je tu řada detailů, v 10. věku nemožných; projevuje se tu otevřeně i nedostatek návaznosti na slavníkovské prostředí sklonku 10. věku a přímo mluví fakt, že autor výslovně přiznává svou nevědomost o délce Vojtěchova pobytu v Magdeburku a ku podivu opakuje pro tento první pobyt Vojtěchův v cizině — tak důležitý pro Slavníkův rod i pro celou zemi — jen frázi *Canapariovu*. Radim nemohl být autorem veršované svatovojtěšské legendy; nemohl však být ani autorem Kristiánova díla a jako mladší nevládní bratr oslovovat sv. Vojtěcha „*nepos carissime*“. A — měl-li být jeho rod ve svých významných představitelích usazen na Kouřimi — nemohl o tomto hradisku psát tak jak skutečný Kristián vskutku psal: *urbs quedam*... Domněnka Králíkova se tak poráží sama¹⁹ a poznatkům Jaroslava Ludvíkovského dostává se tím dalšího výrazného potvrzení.

¹⁹ Hlavními publikacemi o Kouřimi jsou práce: M. Šolle, *Kněžci pohřebišť na Staré Kouřimi Památky archeologické L*, 1959, 353—506; týž, *Význam Kouřimě v počátcích českého státu*, tamtéž *LIV*, 1963, 67—86; týž, *Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách*, Praha 1966; týž, *Kouřim v mladší a pozdní době hradištní*, *Památky archeologické LX*, 1969, 1—124. Přehledně o Libici seznámje stručný souhrn výzkumu z let 1948—1953; R. Turek *Libice — knížecí hradisko X. věku*, Praha 1966—1968. Srv. téhož *Libická sídelní aglomerace 9.—10. století*, *Časopis Nár. musea — Hist. mus. CXL*, 1971, 162—189; z výzkumu centra a některých obvodových oblastí tzv. slavníkovské domény, *Archeologické rozhledy XXIV*, 1972, 387—393; K otázce velkomoravských vlivů na českou keramiku — *Příspěvek k rozboru keramiky z Libice n. C.*, tamtéž *XXV*, 1973, 289—299. V citovaných pracích obou autorů je uvedena detailní literatura. Z prací O. Králíka stačí citovat tři nejradikálnější, kde je uvedena též předchozí literatura: V přífěří české protohistorie, Praha 1969; *Filiace vojtěšských legend*, Praha 1971; *Kouřim či Libice?*, *LF 95*, 1972, 207—214. Základní práci o legendě *Quatuor immensi* je J. Vilíkovský, *Veraus de passione sancti Adalberti*, *Sborník filosofické fakulty university Komenského v Bratislavě VI*, 1929, 315—351. Práce, jimiž se dal O. Králík především ovlivnit, jsou A. Kolberg, *Das Lobgedicht auf den hl. Adalbert*, *Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands VII*, 1881, 79—112, 373—598; týž, *Des Papstes Silvester II. Lobgedicht auf den hl. Adalbert*, *Braunsberg 1882*; F. Hipler, *Der heilige Adalbert*, *Pastoralblatt für die*

I těch málo Kristiánových reálií dává nám tudíž možnost hluboko nahlédnout nejen do stavu našich zemí v době Václavově, ale především v době Kristiánově. Je ironií osudu, že je to právě O. Králík, kdo slovy hlásá zásadu o tendenci literárního díla jako historickém prameni, a že je to J. Ludvíkovský, kdo na konkrétním případě ukazuje pravý stav věci. Kořen je v rozdílu postoje úzkého specialisty, pohrdajícího poznáním druhých, a badatele komplexního pohledu, jakým vždy byl a je náš jubilant.

UKREPLENÉNE GORODIŠA V ČECHII PO CERKOVNÉI ISTORII HRIŠTIANANA

Danная статья основывается на ценных работах Ярослава Лудвиковского по вопросу о подлинности церковной истории, написанной в 992—994 гг. монахом Христианом, и вкратце знакомит с развитием проблемы, начиная с гиперкритичности Иосифа Добровского в 1803 г. вплоть до нашего времени. Главной темой статьи является собрание подаваемых Христианом сведений, относящихся к укрепленным значительным центрам Чехии того времени, называемым в археологической литературе городищами; у Христиана встречаются для Праги выражения: *civitas*, *metropolis*, *metropolitana urbs*, *metropolitana civitas*, *urbs*, для Регенсбурга: *civitas*, Рим обозначения не имеет. Для городища Будеч видим разночтения в различных рукописях: большинство текстов имеет термин *civitas*, Дечинский же кодекс, находящийся ныне в пражской Университетской библиотеке, sig. XIX В 1, *castellum*. В согласии со своими источниками — легендой *Crescente fide* и ее переработанной формой, автором которой был епископ Мантуя Гумпольд — анал Христиан еще и дальнейшие городища, достойные названия *civitas*, как о том свидетельствует фраза о поездках св. Вячеслава *de civitate in civitatem*. И Мельник у Христиана *civitas* (также, как и на монетах княгини Эммы, чеканенных там-же до 1005—1006 года); говорится там и о предшественнике этого городища, называвшемся Пшов, и о территории (*provincia*), последовательно несущей оба эти имена. Особенно важна 10-ая глава труда, которая, как с достоверностью установил Я. Лудвиковский, была написана тем же автором. В ней говорится о городище Коуржим, означенном термином *urbs*, что оно было прежде многолюдное (*populosus*) и управлялось самостоятельным князем. Термин *urbs* применен Христианом еще в 7-ой главе по отношению к Старой Болеславе, столице младшего брата князя св. Вячеслава. Отличным понятием является *castellum*, примененное Христианом для Левого Градца, где находился первый в Чехии храм, а также для Тетина, столицы княгини-вдовы св. Людмилы.

В отличие от разнообразия терминов Козьмы Пражского, названия, приводимые Христианом, являют определенную логическую классификацию, которую, однако, нельзя переоценивать. И здесь, как и в рукописях позднейшей хроники Козьмы, иногда младшая рукопись дает лучший вариант термина. *Civitates* и *castella* имели свои храмы которые — за исключением одного случая — Христиан знал.

Вопрос о Коуржиме, как об укрепленном, прежде многолюдном поселении, называемом *urbs*, находится в связи с иной проблематикой, успешно разрешенной Я. Лудви-

Diözes Ermland XXII, 1890, 42. 55, 62; J. Loserth, Der Sturz des Hauses Slawnik — Ein Beitrag zur Geschichte der Ausbildung des böhmischen Herzogtums, Archiv für österreichische Geschichte LXV, 1884, 19—54; M. Uhlirz, Die älteste Lebensbeschreibung des heil. Adalbert, Göttingen 1957. Ke kritické názorů O. Králíka srv. zejm. — vedle citované práce jubilantovy Kristián či Radim? — Z. Fiala—D. Třeštík, K názorům O. Králíka o václavských a ludmilských legendách, ČSCH IX, 1961, 515—531; D. Třeštík, Radim, Kristián, vojtěšské legendy a textologie, tamtéž XV, 1967, 691—704; M. Šváb, Nové průzkumné podněty Oldřicha Králíka, LF 91 (16), 1968, 83—91. Z novějších zahraničních prací k této tematice jsou nejzávažnější R. Wenskus, Über den Quellenwert des „Lobgedichts auf den hl. Adalbert“ für die Vorgänge von Genesen im Jahre 1000, Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wapenkunde I, 1955, 250—256; J. Karwasińska, Studia krytyczne nad Żywotami św. Wojciecha, biskupa praskiego IV, Miejsce „Versus de passione sancti Adalberti“ w szeregu Żywotów, Studia źródłoznawcze IX, 1964, 15—45. Srv. též M. Šolle, Kouřim či Libice? (Diskuse), Archeologické rozhledy XXVI, 1974, 271—273; R. Turek, K některým problémům slavnickovského mincovnictví, Karel Casteln — Sborník, Hradec Králové 1973, 23—35.

ковским: дело идет об опровержении гипотетических предположений О. Кралика, что Радим, брат св. Войтеха, был автором как труда Христиана, так написанной в стихотворной форме святовойтегской легенды *Quatuor immensi* и других четырех меньших произведений. Кроме многочисленных критических голосов, особенно указания Я. Лудвиковского на различия в употреблении античных реминисценций в обоих главных произведениях, на помощь приходят и результаты археологических раскопок на городищах Коуржим и Либице, а также и самая формулировка текста последней главы труда Христиана, которую, однако, О. Кралик считает произведением иного автора, пользуясь колебаниями старых исследователей, которые были опровергнуты Я. Лудвиковским. Мнения О. Кралика (опирающиеся и о совершенно методически неправильные приемы, как напр. перестановка союза так, как это подходит для его концепции), в общем, являются повторением старых, опровергнутых предположений; серьезный разбор проблемы, в котором имел участие такого решительного значения Я. Лудвиковский, выявляет их несостоятельность. Неправильны и многие взгляды В. Давидка о Будче, как это следует из примечаний к чешскому тексту данной статьи.

Перевел Е. И. Похитонов

HABITATS FORTIFIÉS DE LA BOHÊME DANS CHRISTIAN

L'essai prend pour point de départ le mérite de Jaroslav Ludvíkovský, qui lui revient dans la question de l'authenticité de l'Histoire de l'Eglise Bohémienne, rédigée, en 992—994, par le moine Christian, et met au courant de façon sommaire du développement de problème à partir de la hypercritique de Josef Dobrovský, en 1803, jusqu'à nos jours. Le sujet principal de l'essai forme une synthèse des choses réelles dans Christian, qui se rapportent aux centres fortifiés de la Bohême d'antan, dénommés couramment dans la littérature comme „bourgwalls“. La terminologie de Christian utilise pour Prague la dénomination *civitas, metropolis, metropolitana civitas, urbs*, pour Ratispone le titre *civitas*, tandis que Rome est sans indication. Avec l'habitat fortifié de Budeč, on observe des divergences dans les manuscrits. La plupart des textes utilise le terme *civitas*, le code de Děčín (maintenant dans la Bibliothèque de l'Université de Prague, sig. XIX B 1) *castellum*. Que Christian connaissait, d'accord avec ses œuvres modèles (la légende *Crescente fide* et son remaniement par l'évêque Gumpold de Mantova), plusieurs habitats fortifiés dans le pays, dignes du titre *civitas*, démontre la phrase sur les voyages de Saint-Wenceslas de *civitate in civitatem*. Aussi Mělník est pour Christian *civitas* de même que pour les pièces de monnaie frappées là pour la duchesse Emma de l'époque d'avant 1005—1006. On parle ici aussi de prédécesseur de cette *civitas*, appelé Pšov, et du territoire (*provincia*), portant successivement tous les deux noms. Le chapitre 10 de l'œuvre est notamment important et J. Ludvíkovský vérifia avec sûreté qu'il s'agit de l'ouvrage du même auteur. On parle ici de l'habitat fortifié de Kouřim, indiqué comme *urbs*, habitat jadis peuplé (*populosa*) et administré par un *princeps* ou *dux* indigène. Le terme *urbs* est utilisé par Christian encore dans le chapitre 7 traitant Stará Boleslav, le siège de frère cadet de Saint-Wenceslas. Un terme différent est «*castellum*», utilisé par Christian pour Levý Hradec, le lieu de la première église en Bohême, et pour Tetín, siège vidual de la duchesse Sainte-Lidmila. A la différence d'une variété des termes utilisés par Cosmas, les dénominations de Christian présentent une certaine différenciation logique que, bien entendu, on ne peut pas surestimer. Même ici, également comme avec les manuscrits de la Chronique ultérieure de Cosmas, un manuscrit plus jeune apporte quelquefois une meilleure version. *Civitates* et *castella* eurent leurs églises que Christian, à l'exception d'un seul cas, connut bien.

Le cas de Kouřim en tant qu'une *urbs* fortifiée et jadis peuplée est lié à d'autres problèmes résolus avec succès par J. Ludvíkovský. Il s'agit du refus des suppositions hypothétiques de O. Králík concernant Radim, le frère de Saint-Adalbert, en tant que l'auteur de l'œuvre de Christian et en même temps de la légende de St.-Adalbert en vers (*Quatuor immensi*) et d'autres quatre petits œuvres. A part de bruit critique, surtout du renvoi de J. Ludvíkovský à l'utilisation différente des reminiscences antiques dans les deux œuvres principales, il s'y font valoir aussi des connaissances archéologiques acquises sur les bourgwalls de Kouřim et Libice et puis seule la formulation du texte du dernier chapitre de l'œuvre de Christian, lequel, bien entendu, O. Králík s'appuyant sur les incertitudes plus vieilles et réfutées par J. Ludvíkovský, tient pour un ouvrage d'un autre auteur. L'opinion de O. Králík, qui se base aussi sur un procédé à première vue méthodiquement défectueux (par ex. le déplacement de la conjonction de telle manière pour que cela réponde à sa conception), répète en somme les vieilles opinions réfutées. Une analyse sérieuse, à laquelle J. Ludvíkovský prit part d'une façon remarquable, montre leur incorrection. Aussi maintes opinions de V. Daviděk sur Budeč son incorrectes, comme cela résulte des remarques du texte tchèque de cet essai.

Traduit par Jaroslav Plšek

